

УДК 631.162:

Тищенко Н.Л.,
к.е.н., доцент, завідувач кафедри
Котковський Р.В.,
кафедра обліку
і державного фінансового контролю
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНОГО ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Постановка проблеми. Своєчасна адаптація до зовнішніх сприятливих і несприятливих умов, аналіз альтернативних варіантів розвитку і вироблення механізмів їх здійснення багато в чому повинні базуватися на оперативній інформації. Своєчасному ухваленню рішень сприяє ефективна система оперативного обліку та контролю, що дозволяє своєчасно аналізувати та оцінювати тенденції розвитку, використання внутрішніх ресурсів, процесів виробництва і потенційних можливостей, забезпечуючи тим самим ефективне функціонування системи управління, спрямованої на збільшення доходів підприємства.

В сучасних економічних умовах успіх бізнесу багато в чому залежить від якості інформації, на основі якої приймаються рішення.

У ході оперативного обліку відбувається регламентована реєстрація, накопичення, відповідне угруповання, систематизація даних, що відображають діяльність кожного структурного підрозділу. Отримання користувачами – керівниками структурних підрозділів – оперативної, достовірної та релевантної інформації має вирішальне значення для оцінки ходу виробництва і прийняття обґрунтованих заходів зі своєчасного коректування управлінських рішень.

Ринкові відносини обумовили об'єктивну необхідність значного підвищення уваги до організації оперативного контролю, який орієнтований не на виявлення і фіксацію порушень або втрат, що вже відбулися, а на їх запобігання або усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним проблемам теорії і практики оперативного обліку, взаємодії функцій управління та інформаційного забезпечення в різних галузях національної економіки присвячені численні роботи відомих вітчизняних і закордонних учених, які зробили істотний внесок у розвиток і вдосконалення сучасної системи обліку. Серед них: М.Я. Дем'яненко, В.М. Жук, Г.Г. Кірейцев, Ю.А. Кузьмінський, В.О. Ластовецький, В.Г. Линник, Ю.А. Литвин, Л.В. Нападковська, Г.О. Партин, В.В. Сопко, П.А. Хомин та інші.

Значний внесок у формування методології контролю та його застосування внесли: А.Ф. Аксененко, А.Н. Кашаєв, В.Ф. Палій, М.В. Кужельний, М.Г. Чумаченко, Ю.Я. Литвин, Є.В. Калюга, В.С. Рудницький, Б.Ф. Усач, Ф.Ф. Бутинець, В.О. Шевчук та інші. Однак, зазначені автори основну увагу приділяли питанням контрольної роботи підприємства у цілому, а не його структурних підрозділів і процесів.

Необхідно відзначити, що праця відносно методології оперативного обліку та контролю в економічній літературі явно недостатньо, а потреба у них висока. Це обумовлює актуальність теми виконаного дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження – висвітлити на основі комплексного і системного дослідження стан і розвиток оперативного обліку та контролю у системі управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зацікавленість суб'єктів господарювання у продуманій мінімізації витрат та випуску якісної конкурентоспроможної продукції може бути досягнута з впровадженням у господарську практику інноваційних проектів, сучасних інформаційно-технічних і комунікаційних засобів. Умови ринкової економіки вимагають розробки методології оперативного обліку та контролю.

У процесі оперативного управління вирішується безліч завдань, пов'язаних з вибором оптимального варіанта побудови виробничо-господарської діяльності в часі. Оперативний облік при цьому представляє процес розробки потоку управлінських рішень, спрямованих на реалізацію планових показників у бізнес-процесах господарюючих суб'єктів [2].

Дослідження існуючих у науковій літературі трактувань оперативного обліку [3; 5] дозволяють зробити висновок про те, що автори у цілому сходяться на думці про необхідність розгляду оперативного обліку для поточного спостереження за процесами та господарськими операціями з метою оперативного управління ними.

У працях економістів відзначається, що в оперативному обліку відображаються окремі факти господарського життя, господарські явища, об'єкти без взаємозв'язку з іншими проявами виробничо-господарської діяльності підприємств.

Таке твердження неправомірно, так як у господарсько-фінансовій діяльності всі процеси

взаємодіють і тісно пов'язані між собою. Крім того, метою оперативного обліку є одержання інформації про факти господарського життя у встановлений часовий інтервал, що дозволяє виявити їх відхилення від плану.

Отже, оперативний облік спрямований на забезпечення управлінської ланки оперативною інформацією, необхідної для поточного аналізу результатів господарської діяльності підприємства, прийняття на цій основі оптимальних управлінських рішень і здійснення контролю за їх реалізацією.

Без раціонального використання ресурсів неможливо ефективно управління діяльністю підприємства. Тому, перш за все, необхідна інформація про наявність та рух різних видів майна, капіталу та зобов'язань підприємства. У зв'язку з цим, виникає необхідність одержання інформації з метою спостереження, вимірювання, накопичення, зберігання, передачі, узагальнення, аналізу та оцінки змін, що відбуваються.

Функція оперативного обліку тісно пов'язана з функціями оперативного контролю, аналізу, регулювання виробничих завдань і реалізації управлінських рішень, але вони є похідними, тому що не можуть здійснюватися самостійно без інформації оперативного обліку.

У зв'язку з цим, організація ефективної системи обліку, що забезпечує одержання користувачами оперативної, достовірної та релевантної інформації має вирішальне значення для оперативної оцінки процесу виробництва і прийняття обґрунтованих рішень по своєчасному їх коректуванню.

У літературних джерелах оперативний облік часто називають «оперативно-технічним обліком», однак, при цьому автори розкривають лише його складову в частині оперативності і не аргументують свою позицію в технічній частині. Підтримуючи точку зору В.П. Астахова [1], вважаємо, що технічний аспект не визначає зміст оперативного обліку, а показує лише спосіб його досягнення.

Можна припустити, що автори [1; 3; 5], використовуючи термін «оперативно-технічний облік», мають на увазі оперативний облік виробничих процесів. Але це не зовсім так: у сферу інтересів оперативного обліку потрапляє не тільки виробнича, але й інша інформація, яка впливає на бізнес-процеси, що відбуваються, і яка спрямована на вирішення довідково-контрольних, організаційно-розпорядчих, планово-координаційних завдань усіх сторін діяльності підприємства.

Оперативний облік використовує інформаційні можливості для поточного управління бізнес-процесами, які не знаходять відображення в бухгалтерському обліку. Бухгалтерський облік віддалений від місць прийняття оперативних рішень, він, як правило, централізований, не може фіксувати кожну господарську операцію в момент здійснення і визначати її вплив на поставку матеріалів, виконання ділянками добових завдань з виробництва робіт, виконання договірних зобов'язань перед замовниками тощо.

Організація та методологія бухгалтерського обліку недостатньо пристосовані до оперативного моделювання господарських процесів, яке розраховане, перш за все, на задоволення інформаційних потреб, що постійно виникають у місцях оперативного управління. Вирішення цього завдання можливе лише у системі оперативного обліку.

Широке впровадження на підприємствах автоматизованих систем управління і зміна технології обробки облікової інформації не приводять до злиття окремих видів обліку, більш того, обумовлюють необхідність їх самостійного існування та взаємодії. Модель взаємодії різних видів обліку (бухгалтерського та оперативного) в системі управління на основі первинної інформації, що обробляється в системі оперативного обліку, який є основою бухгалтерського обліку як системи, представлена на рис. 1.

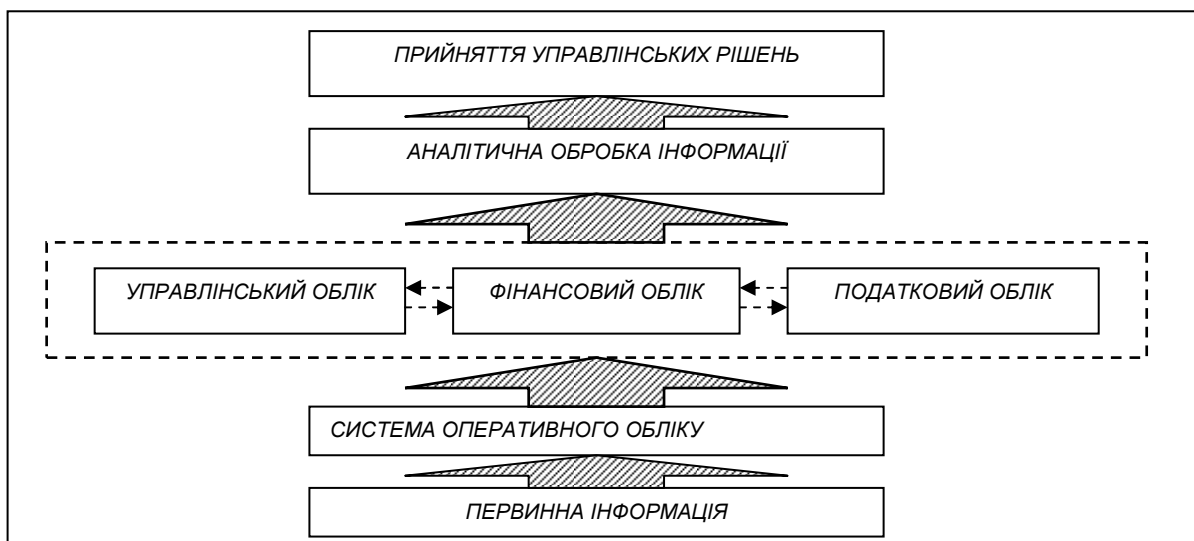

Рис. 1. Модель обміну обліковою інформацією в системі управління

Функції контролю відіграють важливу роль у підготовці аналітичної інформації, необхідної для прийняття та обґрунтування рішень щодо регулювання процесу виробництва. Здійснюючи контроль, оцінюють функціонування об'єкта управління, виявляють виробничі резерви, визначають можливі варіанти прийняття управлінських рішень, що реалізуються на етапі регулювання тощо [4].

Основне завдання функції контролю полягає у своєчасному інформуванні менеджерів про відхилення, що виникають у процесі виробництва, шляхом зіставлення даних оперативного обліку про фактичний стан об'єкта управління з плановою і нормативною інформацією. При цьому виявляється значимість, або суттєвість відхилень, прогнозується можливість виконання виробничої програми без здійснення коригувальних впливів на хід виробництва.

Процес контролю – це діяльність суб'єктів контролю, спрямована на виконання прийнятих рішень шляхом реалізації певних завдань, принципів, методів, застосування технічних засобів і технологій контролю. Він характеризується трьома складовими: змістовною; організаційною; технологічною.

Контроль проводиться з метою встановлення відповідності якості виконання прийнятого рішення, попередження можливих порушень і помилок, своєчасного виявлення відхилень від планових показників, поставлених завдань і встановлених термінів.

Зміст контролю проявляється у виконуваних ним функціях: діагностики стану справ, орієнтування, коригування дій.

Процес контролю включає чотири стадії: встановлення норм діяльності (функціонування), збір даних про фактичні результати, порівняння та оцінку фактичного й очікуваного підсумків виконання, розробку та реалізацію коригувальних дій [6].

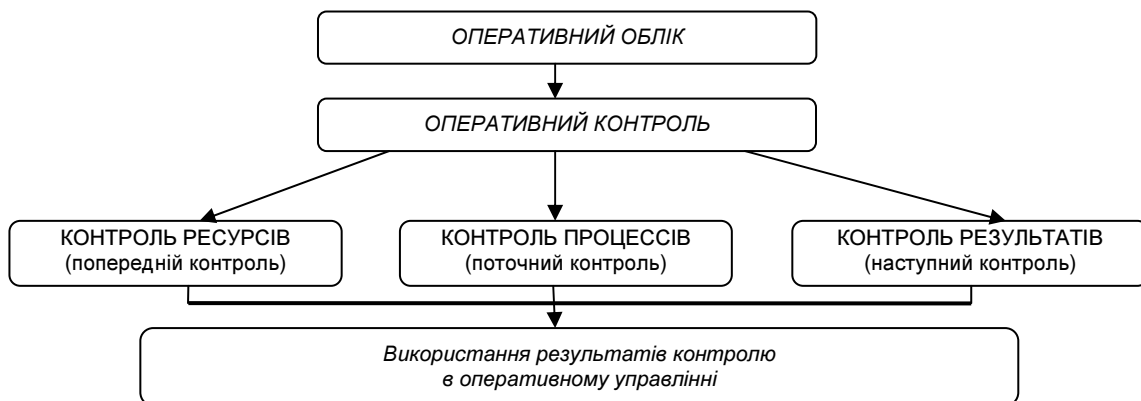
Дослідження показали, що оперативному контролю відводиться роль встановлення своєчасності виконання завдань, виявлення відхилень фактичних показників діяльності від планових (кошторисних, нормативних) з метою усунення факторів, що заважають досягти запланованих результатів. Його нерідко ототожнюють з поточним контролем.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про неправомірність такого підходу до оперативного контролю, що полягає у порівнянні фактичних результатів із запланованими, так як рано чи пізно фактичний результат стає відомим, але до цього часу вже буває складно що-небудь зробити, якщо фактичний результат не виправдав себе.

Ми вважаємо, що для оперативного контролю доцільно використовувати не фактичні, а прогнозовані показники. Необхідно передбачити ймовірність настання подій і на основі прогнозу здійснювати коригувальні дії, які дозволять допомогти привести майбутні фактичні результати до бажаних.

Можливість передбачення, прогнозування фактичних результатів заснована, як правило, на знаходженні одного або декількох показників (індикаторів), які заздалегідь сигналізують про можливі події. Індикатор – це відхилення поведінки об'єкта контролю від норми функціонування. Індикатори дозволяють запобігати небажаним наслідкам або вчасно вносити коригування, для того щоб поправити становище.

Оперативний контроль пов'язаний з процесами, які необхідні організації для перетворення ресурсів у продукти або послуги (рис. 2).

Рис. 2. Форми оперативного контролю в процесі перетворення ресурсів у продукти або послуги

Розгляд сутності оперативного контролю дозволяє зробити висновок про те, що оперативний контроль виступає в системі управління ресурсами в наступних формах [4; 6]:

- попередній контроль використовується до початку господарської операції. З його допомогою перевіряється правильність поставлених завдань, достовірність і точність виконаних прогнозів, можливість забезпечення ресурсами планованих операцій. Завданням попереднього контролю є з'ясування доцільності та законності здійснення операцій;
- поточний контроль використовується від початку практичного здійснення господарської операції до моменту досягнення необхідного результату. У процесі поточного контролю здійснюються вимірювання,

порівняння, оцінка контрольованого об'єкту, а також виробляються і виконуються коригувальні дії, що дозволяють в термін і з необхідною якістю досягти запланованих кінцевих результатів;

- наступний контроль вивчає та оцінює показники процесів, що відбулися, і забезпечує керівництво інформацією для здійснення перспективного планування.

Раціональна організація виконання управлінських рішень на основі даних систематичного контролю за дотриманням норм та їх якісного виконання є передумовою забезпечення ефективності всієї системи оперативного контролю.

Висновки з даного дослідження. Для побудови максимально ефективної оперативної обліково-контрольної системи на підприємстві необхідно створювати оперативну базу даних, що формується на основі первинних документів, з якої згодом можна вилучати необхідну кількість аналітичної інформації. Інформація, що міститься у первинних документах, стане доступною на всіх рівнях управління та обліку по мірі її введення в систему. Формування єдиної інформаційної бази даних дозволяє значно скоротити час пошуку актуальних відомостей. Важливою перевагою такого підходу є робота декількох служб з одним і тим же первинним документом. Засоби розділення доступу дозволяють не тільки обмежити перегляд і зміну інформації, але і контролювати дії всіх виконавців.

Для оперативного обліку та контролю необхідно мати систематизований перелік усіх видів документів, що використовуються на підприємстві (як внутрішніх, так і зовнішніх), встановити систему позначення (кодування) документів організації, надати їм всі необхідні ідентифікаційні ознаки (назва, позначення, приналежність, дата введення, номер редакції, номер сторінки, загальну кількість аркушів). Крім того, необхідно мати список всіх використовуваних усередині підприємства журналів реєстрації та книг обліку із зазначенням відповідальних за їх ведення.

Література

1. Астахов В.П. Бухгалтерский (финансовый) учет : учебное пособие. – 9-е изд., перераб. и доп. / В.П. Астахов – М. : Издательство Юрайт, 2011. – 955 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Аудит : підручник / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : Рута, 2002. – 672 с.
3. Бухгалтерський облік: актуальні проблеми та рішення : монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. С.С. Герасименко, д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова; [С.С. Герасименко, А.О. Єпіфанов, М.Д. Корінко та ін.]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 162 с.
4. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління : монографія / Є.В. Калюга. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
5. Ластовецький В.О. Виробничо-комерційний облік і внутрішньогосподарська (управлінська) звітність за центрами витрат і відповідальності / В.О. Ластовецький. – Чернівці : Місто, 2003. – 156 с.
6. Нападівська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці / Л.В. Нападівська. – Д. : Наука і освіта, 2000. – 223 с.
7. Петрук О.М. Облік та аналіз договірних відносин: проблеми теорії та практики / О.М. Петрук. – Житомир : ЖІТІ, 2005. – 332 с.
8. Чижевська Л.В. Бухгалтерський баланс: проблеми теорії і практики / Л.В. Чижевська. – Житомир : ЖІТІ, 2006. – 408 с.

УДК 336.27 : 330.131.7 : 631.11

Ващик М.С.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

КРЕДИТНІ РИЗИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Кредитування сільськогосподарських підприємств для комерційних банків як основних постачальників кредитних ресурсів було і залишається сферою підвищеного ризику, у порівнянні з іншими галузями. У зв'язку із цим, практика зарубіжних країн, особливо тих, що розвиваються, і де сільськогосподарські виробники стикаються із подібними проблемами при залученні позичкових ресурсів, свідчить про те, що кредити для сільського господарства, як правило, пропонують переважно спеціалізовані аграрні (сільськогосподарські) банки, оскільки комерційні банки та інституції, орієнтовані на мікрофінансування, намагаються триматися осторонь від надання позик для даної галузі. Саме тому пошук способів удосконалення виявлення та управління кредитними